

Vlastimil Hála – Rudolf Kolářský: Filosofie a ohrožená Země

Praha, Filosofia 2020. 148 s.

Dříve než uvedu hodnocení knihy, dovolu mi připomenout velmi stručně kontext oboru, do kterého se kniha svým názvem řadí, a rovněž velmi stručně témata, která v ní nalezneme, což může náplň knihy koneckonců přiblížit o něco více než tištěný obsah na jejím začátku.

Na půdě environmentální filosofie (šíře), či environmentální etiky (úže), dlouhodobě byla a jsou i v současnosti promyšlena témata vztahu člověka k přírodě, příčin ekologické krize, hodnot, vztahu k budoucím generacím, divočiny a jejího významu, či budoucích generací a další. S jistou mírou simplifikace a drzosti by se dalo říci, že za všemi stojí kantovská otázka: „Co máme dělat?“ Zodpovědět tuto otázku ale není ani v nejmenším jednoduché a z velkého množství různých odpovědí na ni v konečném důsledku vyplývá velká pestrost různých myšlenkových směrů a filosofických „řešení“.

Překážek, jež badatelům brání dospět k alespoň minimální jednotě, je samozřejmě více. Mimo jiné zmiňme, že různost povah a zájmů vede také k různosti náhledů jak na stav ekologické krize, tak na cestu z ní. Takže ačkoliv by se principiálně dalo očekávat, nebo alespoň doufat, že ti, kterým jde o ochranu přírody a změnu našeho jednání vůči ní, budou stát na jedné straně barikády, bylo a je tomu jinak. Environmentální (ekologická) etika byla už od počátků svého zrodu nejednotná. Prvotní příslib jednoty cílů brzy rozbil spor biocentrismu a ekocentrismu ohlašovaný Markem Sagoffem. Záhy na to propukl také rozsáhlý spor o vlastní hodnotu přírody a o výchozí podobu etiky (monismus – pluralismus) – a ani další rozpory na sebe nenechaly dlouho čekat. Kromě specifických interních dohadů se aktuálně na poli ekologické etiky otevírá diskuse nad povýtce filosofickými tématy: gnoseologickými otázkami spojenými se sporem o antropocentrismus, fakt-hodnotovou distinkcí či problematikou hodnot v etice. Ta byla dříve rozvíjena v materiální etice hodnot, v ekologické etice je však nově uchopená. Ekologická etika se právě tímto novým přístupem zásadně odlišila od jiných „aplikovaných etik“, jak autoři knihy *Filosofie a ohrožená Země* již v úvodu připomínají (s. 8).¹

Pro tuto stále významnější část filosofie je příznačný také silný vztah k reálnému světu a aktuálnímu dění, který se projevuje jak potřebou kontaktu s dalšími vědními obory, tak včleněním sociálního a politického kontextu do filosofických úvah. Není třeba příliš zdůrazňovat, že úvahy nad vztahem člověka k rostlinám, stromům, zvířatům i přírodě jako celku nelze vytrhnout z lidského světa, oddělit je od zájmů člověka, sociálních souvislostí nebo otázek po možnosti politické realizace změny. Dnešní environmentální filosofie tedy zahrnuje různorodou směsi-

1 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované publikaci.

ci témat, rozpínajících se od teoretických filosofických úvah o postavení člověka v přírodě až po návrhy řešení v kontextu dané politické situace.

Kniha autorů Vlastimila Hály a Rudolfa Kolářského svým názvem tuto ohromnou škálu nezužuje, ačkoliv je triviální konstatovat, že v samotném jejím obsahu tomu tak nutně být musí. Je zajímavá a neobvyklá v tom, že se nezaměřuje jen na určitou úzkou výseč oboru, ale představuje, dle mého názoru, poměrně ojedinělý vhled do hlavních existujících filosofických zpracování tématu, aniž by přitom aspirovala na stručný přehled všech aktuálních přístupů, který představil například Erazim Kohák ve své *Zelené svatozáři*.² Zdá se, že záměrem autorů bylo zprostředkování zásadních otázek, k jejichž řešení přispívají rovněž vlastními komentáři, odhalováním souvislostí a paradoxně i kladením dalších otázek.

Již z letmého pohledu je zřejmé, že se autoři snažili zaměřit především na osobnosti, jejichž fokus je takřkajíc více vychýlen k lidskému světu, na rozdíl od často jednostranného promyšlení dobra světa přírodního (jedinou výjimku představuje v tomto ohledu analýza koncepce H. Rolstona). V knize tematizují opravdu široké spektrum oblastí: od bytostně filosofických témat – hodnota v přírodě, naturalistický omyl – až po společensko-politické otázky a sociální a ekologické souvislosti.

Úvodní kapitola je vzhledem ke zbývajícím částem knihy ojedinělá tím, že se věnuje Holmesi Rolstonovi III., který se jednoznačně řadí k tzv. neantropocentrickému proudu. Rudolf Kolářský vyzdvihuje neobyčejný přínos tohoto filosofa, který se nebál v prostředí silně zakořeněné analytické filosofie hájit objektivitu hodnot, zejména vlastní hodnoty přírody. Poté co v r. 1973 přišel Richard Routley s návrhem myšlenkového experimentu týkajícího se zničení poslední zbývajcí sekvoje na planetě, rozpoutala se mezi filozofy diskuse o povaze hodnoty přírodních objektů a přírody vůbec. Rolston odmítl předpoklady tehdejší analytické filosofie, že hodnota vzniká hodnocením a že člověk je jediný hodnotící tvor, a důsledně hájil vlastní hodnotu přírody, která není závislá na našich potřebách a hodnocení.

V tomto ohledu jsou Rolstonovy názory blízké úvahám Erazima Koháka, který byl rovněž přesvědčen, že my, lidé nejsme jedinými subjekty hodnocení. I zvířata svým chováním ukazují, že „přisuzují“ vlastní hodnotu svému životu. V recenzované publikaci však najdeme ještě stručné vysvětlení, proč i rostliny mohou být považovány za nositele hodnoty, stejně jako druhy a celek přírody, co je systemická hodnota a jak se vypořádat s naturalistickým chybným závěrem.

Pravděpodobně nejdůležitějším podnětem vztahujícím se k současné době je postřeh Rudolfa Kolářského týkající se zdroje lehkosti a samozřejmosti, s níž Rolston „vnímá“ hodnoty v přírodě. Je to zřejmě láska k přírodě, víra, že stvoření je dobré, a obdiv ke kreativě přírody. Ačkoliv u Rolstona tento postoj vychází z jeho křesťanského zaměření, i ostatním připomíná, že pro záchranu není nejdůležitější teorie, ale způsob, jak přírodu vnímáme.

2 Kohák, E., *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky* (1998). Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2011.

Cílem druhé kapitoly je prostřednictvím analýzy děl Hanse Jonase a Karl-Otto Apela tematizovat problém udržitelného rozvoje, který je zde představen ve spojení s budoucími generacemi a naší odpovědností. Rudolf Kolářský nejprve čtenáře uvádí do vývoje představ o udržitelném rozvoji na světových jednáních a konferencích. Připomíná, že v souvislosti s nimi byla ale nastolena i řada komplikovaných otázek zejména ohledně začlenění požadavků, či dokonce změn v žité morálce a v etice.

Jak Hans Jonas, tak Karl-Otto Apel jsou zde představováni jako autoři, pro které je toto spojení etiky a představ o možném budoucím vývoji, tedy otázky, „Jak zajistit přežití lidstva“ s otázkou „Jak žít“, samozřejmé. Etika tak vlastně znamená přesah vlastního zdařilého života. Zatímco Jonas etickou výzvu uchopuje, mohli bychom říci, filosoficky „tradičněji“ – počínaje apelem na vytvoření nového kategorického imperativu přes úvahu o povinnostech rozšířených na přírodu až po ukotvení etiky v axiologii –, Apel přesouvá akcent od individuální perspektivy k perspektivě společnosti a odpovědnost převádí na rovinu institucí. Srovnání těchto dvou autorů a jejich odpovědí na otázky vyplývající z ekologické krize, které Rudolf Kolářský zařadil na závěr kapitoly, umožňuje čtenáři nahlédnout, že udržení kvalitního a důstojného lidského života v podmínkách zhoršující se krize vyžaduje jak spolupráci, tak také respektování přírody.

Kapitola věnovaná Dieteru Birnbacherovi otevírá zásadní problém: Jak je možné etické ideály a principy prosadit a uskutečnit v realitě? Její autor Vlastimil Hála představuje prostřednictvím analýzy Birnbacherovy koncepce konkrétní antropocentrickou perspektivu, provázenou navíc požadavkem, aby byly brány vážně důsledky našeho jednání a východiska zvažována v etickém utilitaristickém rámci. I zde se objevuje téma odpovědnosti, které se jako červená nit táhne celou knihou. Pohled na tohoto autora akcentuje důležitost provázanosti ekologických a sociálních problémů (které mohou být – a nezřídka i bývají – v ostrém konfliktu). Určitě oceníme také zdůraznění myšlenky (u autorů ekologické etiky ne tak časté), že nestačí postulovat ideály a poměřovat naši praxi jejich kritérii, ale při hledání řešení je třeba počítat také se zvláštnostmi lidské povahy a nutností dobré motivace.

Poslední kapitola se věnuje u nás nepříliš známému, ačkoliv vlivnému autorovi, Vittoriovi Höslemu. Tento konzervativní a křesťanský autor se proslavil dílem, které tematizuje asi nejtěžší oblast zájmu etiky – politiku., V knize je Hösle vykreslen jako příklad autora, který se nevěnuje jen filosofii přírody, ale jehož ekologické myšlení vyvěrá z hegelovského filosofického systému, který s modifikacemi přejímá. Kapitola nás uvádí do myšlenek, jež sice vyrůstají ze zcela odlišné ontologie, ve svých závěrech se ale blíží i jiným ekologicky zaměřeným autorům – jde například o myšlenku plnohodnotnosti přírody nebo pojetí přírody jako místa realizace hodnot. Hála na Höslově díle oceňuje zejména mnohem realističtější vidění člověka i východisek z aktuální krizové situace, než s jakým se zpravidla setkáváme u ji-

ných autorů. Pro mnohé čtenáře mohou být zajímavé i další souvislosti, např. spojení ekologické tematiky s uprchlickou krizí.

Rudolf Kolářský a Vlastimil Hála ve své knize sestavují mozaiku přístupů, otázek a souvislostí, s nimiž se setkáváme při potýkání se s úvahami o našem vztahu k přírodě a o tom, jaký by měl být. I když ve všech případech nejde o zcela aktuální publikace interpretovaných autorů, shledáme se tu přesto s mnoha aktuálními tématy. Jako červená nit se knihou táhne téma odpovědnosti, dnes skloňované ve všech pádech, ale objevují se také další důležitá témata, například problematika udržitelného rozvoje, otázka dobrovolné skromnosti některá zcela konkrétní řešení uspořádání společnosti a dění v ní. Kolářský i Hála vybrané autory nejen představují, ale zároveň je i zařazují do širšího ekologického a filosofického kontextu. Kromě toho také přístupy prezentovaných autorů srovnávají – a vše navíc doplňují i vlastní filosofickou reflexí.

Nepřehlédnutelným přínosem knihy je zaměření i na německojazyčnou oblast, která je pro většinu čtenářů stále obtížněji přístupná. Stejně tak i zaměření na autory, kteří se nespécializují jen na filosofické otázky vztahu člověka k přírodě, ale mají mnohem širší myslitelský záběr, či jsou něčím neobvyklí (například Hösele a jeho hegelovské východisko či Rolstonovo hájení na člověku nezávislé vlastní hodnoty přírody). Podnětné je zařazení interpretovaných autorů do obecnějších kontextů (axiologické hledisko, dichotomie antropocentrismu a biocentrismu, možnost individuální hodnotové reorientace) i aktuální problematiky (etická implementace udržitelného rozvoje, koncepce udržitelného ústupu, spoluodpovědnost a spolupráce), stejně jako kladení s ní souvisejících filosofických otázek.

Za slabší stránku publikace (byť pouze z hlediska očekávání – viz níže) by bylo možné považovat, že výběr autorů odráží jen malou část celého spektra environmentální etiky nebo environmentální filosofie, což by nepoučeného čtenáře (vzhledem k šířeji formulovanému názvu knihy) mohlo vést k mylné představě, že to, co je v knize prezentováno, je celá oblast environmentální filosofie, ať už v pozitivním, či negativním módu hodnocení. Autoři nepochybně představují zajímavé autory, kteří nabízejí podnětný vhled do ekologické problematiky, nejde však, kromě Rolstona, o autory s největším vlivem. Proto spokojenost s recenzovanou knihou, nehledě na její nesporné odborné kvality, bude záviset zejména na tom, co bychom od publikace s tímto názvem primárně mohli očekávat.

Pokud by mělo jít o uvedení do otázek a souvislostí, které nemusí být *prima facie* viditelné, nebo do přístupů environmentální filosofie, které jsou především ve svých filosofických základech odlišné, pak tato kniha očekávání nadměru splňuje, a to i přesto, že nehledě na situaci, jež se mění doslova raketovým tempem, se mnohé z knih interpretovaných filosofů zrodily již před delší dobou.

Pokud očekáváme inspiraci, která nám ukáže, zda a jak se může situace změnit, pak opět nebudeme zklamáni. Kapitola o Rolstonovi poskytuje jedno z mnoha vo-

dítek na individuální rovině. Ostatní pak na rovině společenské, včetně konkrétních návrhů na řešení ekologické krize (viz zejména kapitoly o Birnbacherovi či Höslem).

Jinak se to může jevit, předpokládáme-li, že kniha by měla poskytnout určitý vhled do aktuálního stavu oboru, diskutovaných témat a děl nejvlivnějších autorů. Takové očekávání by ovšem bylo samo o sobě nerealistické vzhledem k prostoru, který poměrně útlá kniha oběma autorům poskytuje. Lze tedy říci, a tím knihu doporučit, že vhodně doplňuje spektrum v češtině již dostupných knih o ekologické filosofii a etice a je výborným zdrojem většinou dosud nepublikovaných informací.

Marie Hrdá

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
marie.hrada@uhk.cz

Wittgenstein, kritici a logické pravidlá

Tomáš Čana: O pôvode pravidiel

Wittgenstein a jeho kritici

Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2020. 140 s.

Už od detstva sú ľudia ovplyvňovaní pravidlami, ktoré utvárajú ich osobnosť (mentálnu) časť. Na prvý pohľad by bolo možné povedať, že je takéto tvrdenie určite mylné, pretože (mentálne) dospievanie a s nimi spojené myšlienkové procesy z dôvodu značnej rozmanitosti názorov a predstáv o vonkajšom svete zdanlivo nepodliehajú predvolených pravidiel. Prostredníctvom monografie s názvom *O pôvode pravidiel. Wittgenstein a jeho kritici* sa však Tomáš Čana pokúša na problém pozrieť dôslednejšie a ukázať, že pravidlá majú jasný pôvod a skutočnú aplikovateľnosť v myšlienkových pochodoch každého racionálneho človeka. Autor knihu komponuje do šiestich kapitol, v ktorých využíva najmä filozofické myšlienky rakúskeho filozofa Ludwiga Wittgensteina a jeho kritikov, ktoré mu dopomáhajú naznačený problém vyriešiť. Obsah kapitol má prevažne logicko-epistemologický charakter, je však nutné podotknúť, že súvislosť so psychológiou a porozumením ľudského myslenia sú taktiež dôležitými aspektami, ktoré môžu čitateľovi priniesť ešte širší pohľad na rozvádzanú problematiku.

Prvá kapitola sa zaoberá problémom riadenia sa pravidlami. Autor sa konkrétne zameriava na kritiku Peregrinovej interpretácie Wittgensteinových myšlienok o tejto problematike. Nezostáva však iba pri samotnej kritike, nakoľko ďalej ponúka aj